

THEOLOGIA PRACTICA

Fekete Csaba

Debrecen

Kálvin és a *káté*

Calvin and the *Catechism*. Abstract

The *Second Helvetic Confession* was solemnly accepted by a Synod of Debrecen Hungary in 1567. Three years earlier Calvin's *Geneva catechism* was as well accepted, and in the next year published in Hungarian. A few years earlier (in 1562) the confession of Theodore de Bèze became similarly accepted. For some unknown reason mostly the *Heidelberg Catechism* became used by custom up to the middle of the 20th century in religious education. The first Hungarian translation of it were published as early as 1577. Yet officially it was included in curriculum only as late as 1646 at the Szatmár (Satu Mare in Romania) Synod. Some data are mistakenly confused. So in modern studies frequently had claimed that the *Heidelberg Catechism* was accepted also in 1567. That is untrue. Otherwise theological profound education and solid theological thinking needs even in our days the discipline of these symbols.

Keywords: Catechism, Calvin, Calvinism in Hungary, Heidelberg Catechism, Second Helvetic Confession.

Kálvinra hivatkozik lépten-nyomon a kálvinizmus. A Kálvin-évek kezdetén újult erővel. Okkal? Ok nélkül? Néha okkal, gyakran anélkül. A féloldalas (Kálvin műveinek ismeretét, használatát és szellemét nélkülöző) megoldásokat aligha billenti helyre, hogy mintha Kálvin jeltelen sírjánál megesküdtött volna a református magyarság a 20. századi évfordulón, elkezdte egyletek és terek Kálvinra keresztelését. Regényesen kálvinizmusnak magyarázott minden kedvére valót. Sőt, mindezt visszavetítette a reformáció századába. E mozgalomra nem Kálvin igen nagy késéssel magyarra fordított művei hatottak. 1909-ben indult a kisebb művek Pápan kiadott sorozata, nem az országos református összefogás jegyében, hanem néhány elszánt fordító magános kezdeményezéseként. Például Kálvin híres előbeszéde az énekeskönyvhöz és a liturgiához hiánytalan szövegével csupán 2003-ban jelent meg először magyarul.¹ Ünnepi szónoklatok, szavalatok, képzelgések hatottak a ferencjós-kás, kossuthapánkos szellemiség idején. Újjáéledését tapasztaljuk most, hogy elkezdődtek a Kálvin-évek, felleljük például a *Confessio* Kálvin-számának egyes írásaiban.²

Ósi maxima, bölcsesség ismérve az összetartozó dolgok összekapcsolása, és az össze nem tartozó dolgok szétválasztása. Mi azonban még nem a végítélet utániban, hanem olyan korban élünk, amikor együtt sarjad a búza és a konkoly. Kálvin és a kálvinizmus ügyében sincs ez másként.

¹ *Psalterium Ungaricum. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira*. Közreadja Bólya József. Budapest 2003, 6–9. Vö. Fekete Csaba: Genfi zsoltárok – „most először magyarul”. In: *Református Egyház* LV (2003) 253–254.

² *Confessio. A Magyarországi Református Egyház Figyelője*. 33 (2009/1).

Káté ügyében ok nélkül takarózik hazai nyakasságunk avagy elvtelen kuruckodásunk³ Kálvinnal. Könnyen feledjük, hogy milyen vallásúak is vagyunk mi? Egyházunk elnevezése a II. Helvét Hitvalláshoz kapcsol bennünket (Helveticae Confessionis Addictorum, Helvét hitvallású, illetve Evangélium szerint reformált), nem a kálviniz-mushoz. Már nincs vérében-tudatában ez a mai teológusnak, hisz nincs is nálunk teológiai és liturgikus fegyelem. A Duna mentén esküszik az ifjú lelkész, hogy hitvallásainkat is figyelembe veszi. Arra nem esküszik, hogy megismeri, megtartja és tanítja is ezeket.

Kétszer is olvassuk *Confessio* című figyelőnkben, annak Kálvin emlékére szentelt számában, hogy elfogadták a Heidelbergi Kátét 1567-ben a debreceni zsinaton. Divat az alkotmányozás emlegetése is ugyanakkor. Elég gyér okkal, hisz valójában csak törvényekben, egyházigazgatásban állapodtak meg (*Articuli Majores*), egyházalkotmány nem született akkor és ott, az egyházmegyék közül sem képviseltette magát az összes 1567-ben,⁴ de ez hagyján. Valóban elfogadták a II. Helvét Hitvallást 1567-ben atyáink. Egyetlen szó sincs ugyanakkor az „alkotmányozó” dokumentumban a Heidelbergi Káté elfogadásáról. E szélteben ismételt (és tanított) valótlan állítás jellemzi a nagyotmondó kálvinizmust. Az országos Kálvin kiállítás szintén ezt a valótlanságot terjesztette.⁵ Alkotmányozó Zsinatunk *Programfüzetet* adott ki,⁶ ebben ugyanígy található:

„A kiállítás tudatos választás eredményeként a kálvini reformáció megkerülhetetlen központjába, Debrecenbe került, ahol 1567-ben a reformáció magyarországi kálvini ága elfogadta a Heidelbergi Kátét és a II. Helvét Hitvallást, amelyek Kálvin János szellemében fogantak.”⁷

Alig szükséges utánajárás, hogy tisztázzuk a valóságot. Hitvallásunk számos kiadásában megtalálható az elfogadó nyilatkozat, *Az Magyarországi Eklézsiának javallása* (mai helyesírással idézem):

„Krisztus Urunk születése után, ezeröttszáz és hatvanhetedik esztendőben, Debrecenben zsinat lőn, hová bégyűlének a Tiszán túl és innét való tanítók, tizenhét széniorság alatt valók, és az eklézsiának szép artikulusi között, a konfesszióról ilyen módon végezett. A több konfessziók közül bévöttük ezt a Helvéciái Konfessziót, melyet írtnak Helvéciában 1566-dik esztendőben, és kezünkkel alája is írtnak, amelynek a genévaiai is alája írtnak.”

Később sem iktatták a Helvét Hitvalláshoz hasonló módon zsinati végzéssel a Heidelbergi Kátét. Ismerték már 1564-ben (azt nem tudjuk, milyen széles körben), elterjedt a 17. századra. Huszár Dávid (valószínűleg Huszár Gál) 1577-es fordítása⁸ után

³ Török István (1904–1996) egykori dogmatika professzoromtól ered ez a megfogalmazás, amelyet ő a hitben megharcolt igen és nem ellentétéként értelmezett.

⁴ A jelenvolt és aláíró tizenhét széniorság (egyházmegye, tractus): Beregi, Borsodi, Debreceni, Érmellyéki, [Érsek]Újvári, [Hajdú]Böszörményi, Károlyi, Makói, Máramarosi, [Mező]Túri, Nagybányai, Nyír[ség]i, Szatmári, Szilágy[ság]i, Ugocsa, Váradi, Zempléni.

⁵ „Kálvin János 500 éves” emlékkiállítás. – A forgatókönyv írója hiába kapott figyelmeztetéseket, a tárlófelirat szövegében nem történt helyesbítés.

⁶ *A Magyar Református Egyház Alkotmányozó Zsinata és Hálaadó Ünnepe. Programfüzet 2009. május 22.* Debrecen 2009.

⁷ *Programfüzet*, 42.

⁸ RMNy 395.

1604-ben Szárászi Ferenc fordítása jelent meg Debrecenben,⁹ Szenci Molnár Albert ugyanezt kiadta revideálva. Főként Siderius János kátéjával együtt használták a 17–18. században. Mire hivatalos konfirmációs szertartásunk kialakult a 18. század derekán (1751-ben jelent meg első konfirmációs ágendánk Debrecenben),¹⁰ az oktatás gerincévé vált. Káték sorát írták lelkészeink azóta, és mégis voltak egyházközségek, ahol a 20. század közepén is megtanulta a konfirmandus szó szerint a teljes Heidelbergi Kátét. *Sókon* mondta ki legkorábban, azaz 1619-ben, iskolai használatát zsinati határozat. Ez a dunántúli egyházkerületre volt érvényes, nem Magyarország és Erdélyország egészére. 1630-tól csatolták a lelkészek esküjében a II. Helvét Hitvalláshoz Zemplénben. A Szatmárnémeti Nemzeti Zsinatot tekintették eleink mintegy hivatalos befogadásnak (1646), ekkor is Siderius kátéjával együtt, ez az időpont bizony elég messze esik 1567-től. Mindezeket az adatokat bárki megtalálhatja egyházunk hitvallásainak az 1960-as évek óta változatlanul ismételt kiadott lenyomataiban.¹¹ A főntebb idézett elfogadás (nem szó szerint) megvan Kiss Áronnál is.¹² Nem hozzáférhetetlen a *Studia et Acta Ecclesiastica* első kötete sem.¹³

Közvetlenül Kálvinhoz kapcsolható-e a Heidelbergi Káté? Illetve mondhatjuk-e joggal, hogy „Kálvin János szellemében fogant”? A kátét megalkotók legszűkebb körében Philippus Melanchthon vonalát képviselte hűséges wittenbergi tanítványa, Sacharias Ursinus (1534–1583), akit 1561-ben hívtak meg professzornak Heidelbergbe. Főként Ulrich Zwingli vonalát követte és képviselte Immanuel Tremellius (1510–1580), őt is meghívták 1561-ben Heidelbergbe héber professzornak, ő fordította 1551-ben a genfi kátét héberre. Kálvin egyik tanítványa is ott volt a káté végső alakját fogalmazók között, Caspar Olevianus (1536–1587), ő Heidelbergben 1560-tól volt professzor. A kutatás már régen tudja, hogy ez csak a közvetlen megfogalmazók legszűkebb köre, teológusok sokkal szélesebb körére támaszkodtak az egységesítő és egyeztető szándékú káté munkálatai.

Pfalz sajátos légkörében III. Frigyes választófejedelem rendelte el készítését, megjelent 1563-ban. Büszkén említhetnénk, aligha tesszük, hogy ugyanabban az évben és ugyanabban a nyomdában megjelent első református úrvacsorai tanításunk német változata (latinul Dávid Ferenc, magyarul Melius Juhász Péter kiadásában látott napvilágot),¹⁴ mintegy reformátusságunk európaiságának elismeréseként. Ezt a kiadványt mi – nem nagyon találóan – *Marosvásárhelyi Hitvallás* néven emlegetjük. Ebben legfeljebb csak áttételes Kálvin hatása. A Heidelbergi Kátében is inkább a kiegyenlítő kálvinizmus érvényesült, mintsem maga Kálvin. Ettől függetlenül Kálvin is elismerte a Heidelbergi Kátét. Kizárólagos kálvini hatásról vagy szellemiségről nem tanácsos túlzó kijelentéseket terjesztenünk a kátével kapcsolatban, sem a Heidelbergi Káté 1567-es hazai elfogadásáról valótlant emlegetnünk.

Miért hallgatunk azonban Kálvin *genfi* kátéjáról? 1564-ben ezt is elfogadták atyáink. Igaz, ez konfirmációs oktatásra és gyermekeknek egyáltalán nem való (belátta ezt maga

⁹ RMNy 909.

¹⁰ *Katekizmusi rövid oktatás azoknak számokra, akik legelőször akarnak az Úrnak Szent Vacsorájával élni, és azon alkalmatossághoz intéztetett Agenda (Debrecen, 1751) Piskárkosi Szilágyi Sámuel névtelen munkája.* Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Fekete Csaba. Debrecen 2007.

¹¹ *A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai. I. A Heidelbergi Káté. II. A Második Helvét Hitvallás.* – 5. változatlan kiadása 1992-ben jelent meg.

¹² *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzése.* Budapest 1881, 612.

¹³ *A Heidelbergi Káté Magyarországon.* Budapest 1965. (*Studia et Acta Ecclesiastica*. Tanulmányok és okmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből a négy száz éves jubileum alkalmából. I.)

¹⁴ RMNy 153. (latinul), RMNY 155. (magyarul), RMK III. 507. (németül).

Kálvin is), felsőbb oktatásra alkalmas megfelelő magyarázattal. Melius Juhász Péter nem csupán ismerte és felhasználta, le is fordította.¹⁵ Csupán töredékei maradtak meg. Teológiai oktatásunkban nincs jelen, soha nem volt jelen. Tótfalusi Kis Miklós kiadása¹⁶ sincs jelen (újabb adat szerint nem ő a fordító).¹⁷ Béza (Theodore de Bèze) kátéját is elfogadtuk már előbb, 1562-ben. Nem tanítják ezt a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen sem. Általában mindinkább mostohagyermek a hitvallás, a reformáció korának hitvallásai, hitvallásaink ismerete és magyarázata. Így könnyű valótlan-ságot állítani, lektornak, professzornak, szerkesztőnek nem szúr szemet.

Ideje volna, hogy a Kálvin-évek során ebben is megújuljunk. Kálvin jelentőségének és teológiai műveinek újra felfedezése a 19–20. században együtt járt az akkorra nagyon meglanyhult hitvallásos érdeklődés fellobbbanásával és hitvallásaink újrafordításával. Ha manapság hovatovább hiányzik a rendszeres teológiai alapvetésből és nevelésből hitvallásaink beható ismerete, akkor az a szűkkeblű felekezatiségnél is nagyobb veszély, mert a 19. századi racionalizmusnál is súlyosabb széthullással fenyeget korunk szellemi körképe. Újpogányság, nihilizmus, manipulált fogyasztói társadalom, őserdők és szellemi értékek gátlástalan megsemmisítése.

Hitvallások nélkül nincs többé fegyelmezett teológiai gondolkodás, megrokkann a rendszeres teológia, amely megóvhatna a konfessziótlan szabadelvűségtől (újprotestáns egyházféleségek jellemzőitől, hitvallástalan szabadkeresztyénségtől), a keresztyén-ség premére sodródástól.

Felhasznált irodalom

- A Heidelbergi Káté Magyarországon.* Budapest 1965. (Studia et Acta Ecclesiastica. Tanulmányok és okmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből a négy száz éves jubileum alkalmából. I.)
- A Magyar Református Egyház Alkotmányozó Zsinata és Hálaadó Ünnepe. Programfüzet 2009. május 22.* Debrecen 2009.
- A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései.* Budapest 1881.
- Confessio. A Magyarországi Református Egyház Figyelője.* 33 (2009/1).
- Fekete Csaba: Genfi zsolttárok – „most először magyarul?”. In: *Református Egyház* LV (2003), 253–254. (Ismertetés.)
- Haiman György: *Nicholas Kis a Hungarian Punch-Cutter and Printer 1650–1702.* Bibliography of Kis' Prints. Compiled by Elizabeth Soltész. 17. tétel. Budapest 1983.
- Katekizmusi rövid oktatás azoknak számokra, akik legelőször akarnak az Úrnak Szent Vacsorájával élni, és azon alkalmatossághoz intéztetett Ágenda (Debrecen, 1751) Piskárkosi Szilágyi Sámuel névtelen munkája.* Sajtó alá rendezte, szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Fekete Csaba. Debrecen 2007.
- Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései.* Budapest 1881.
- Psalterium Ungaricum. Szenci Molnár Albert zsolttárfordításai a genfi zsolttárok dallamaira.* Közreadja Bólya József. Budapest 2003.

¹⁵ RMNy 192A.

¹⁶ RMK I. 1468. – Vö. Haiman György: *Nicholas Kis a Hungarian Punch-Cutter and Printer 1650–1702.* Budapest 1983. Bibliography of Kis' Prints. Compiled by Elizabeth Soltész. 17. tétel.

¹⁷ A genfi káté fordítója Zilahi Sámuel; Ósz Sándor Előd találta az adatot, akinek tanulmánya Debrecenben jelenik meg. E Kálvin-kötet szerkesztése most folyik.